

А.Қ. Ноғаева^{1*}, О.С. Сангилбаев¹, М.М. Байбекова²

¹Тұран университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Ташенов университеті, Қазақстан, Шымкент қ.

*e-mail: nogayeva1988@bk.ru

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТИСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ДЕҢГЕЙІН ДИАГНОСТИКАЛАУ

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісінің қалыптасу деңгейін диагностикалау мәселесі қарастырылады. Автор мектеп жасына дейінгі мектеп алды даярлық топ балаларының эмоционалды интеллектінің ерекшеліктерін анықтау мақсатында «Эмоционалды сәйкестендірудің диагностикалық әдістемесі» (Е. И. Изотова), «Мінез-құлықты бағалау» (Т. Д. Марцинковская, М. Митр) және бақылау процесінде баланың эмоционалды интеллектісін сараланған бағалау сияқты әдістемелерді жүргізеді және диагностикалық зерттеу нәтижелерін талдайды.

Эмпирикалық зерттеу нәтижелері мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісінің даму деңгейі орташа және төмен екендігін көрсетті. Түзету-дамыту сабақтарының бағдарламасы құрылып, өткізіледі және ол оң нәтиже беретіндігін көрсетеді. Мектеп жасына дейінгі мектеп алды даярлық балаларының эмоционалды интеллектін қалыптастыру үшін әртүрлі эмоционалды күйлерді білдіру, басқалардың эмоцияларын анықтау және түсіну, сондай-ақ мимикаларды дамыту үшін арнайы ұйымдастырылған сабақтарды жүйелі түрде өткізу, пантомимика және қимыл-қозғалыстың мәнгерлілігі, байланыстырып сөйлеу дағдыларын дамытуға қатысты ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: эмоция, эмоционалды интеллект, ересек мектеп жасына дейінгі балалар, эмоционалды интеллекттің даму деңгейі.

A.K. Nogaeva^{1*}, O. S. Sangilbaev¹, M.M. Baibekova²

¹Turan University, Kazakhstan, Almaty

²Tashenov University, Kazakhstan, Shymkent

*e-mail: nogayeva1988@bk.ru

Diagnostics of the level of formation of emotional intelligence of preschoolers

The article deals with the problem of diagnosing the level of formation of emotional intelligence of older preschool children. The author conducts such methods as "diagnostic technique of emotional identification" (E. I. Izotova), "behavior assessment" (T.B. Marcinkovskaya, M. Mitr) and a differentiated assessment of a child's emotional intelligence during observation in order to identify the features of emotional intelligence of older preschool children and analyzes the results of a diagnostic study.

The results of an empirical study showed that the level of development of emotional intelligence in older preschool children was medium and low. A program of correctional and developmental classes is being created and conducted, which shows a positive result. For the formation of the emotional intelligence of older preschool children, recommendations are given on the expression of various emotional states, the identification and understanding of the emotions of others, as well as the systematic conduct of specially organized classes on the development of facial expressions, the development of pantomime skills and expressiveness of movements, coherent speech.

Key words: emotion, emotional intelligence, older preschool children, the level of development of emotional intelligence.

A.K. Nogaeva^{1*}, O.S. Sangilbaev¹, M.M. Байбекова²

¹Университет Туран, Казахстан, г. Алматы

²Университет имени Ташенова, Казахстан, г. Шымкент

*e-mail: nogayeva1988@bk.ru

Диагностика уровня сформированности эмоционального интеллекта дошкольников

В статье рассматривается проблема диагностики уровня сформированности эмоционального интеллекта детей дошкольного дошкольного возраста. Автор проводит такие методики, как

«Диагностическая методика эмоциональной идентификации» (Е. И. Изотова), «Оценка поведения» (Т. Д. Марцинковская, М. Митр) и дифференцированная оценка эмоционального интеллекта ребенка в процессе наблюдения с целью выявления особенностей эмоционального интеллекта детей дошкольного дошкольного возраста, и анализирует результаты диагностического исследования.

Результаты эмпирического исследования показали, что уровень развития эмоционального интеллекта у детей дошкольного дошкольного возраста был средним и низким. Создается и проводится программа коррекционно-развивающих занятий, которая показывает положительный результат. Для формирования эмоционального интеллекта детей старшего дошкольного возраста даются рекомендации по выражению различных эмоциональных состояний, выявлению и пониманию эмоций других, а также систематическому проведению специально организованных занятий по развитию мимики, развитию навыков пантомимики и выразительности движений, связной речи.

Ключевые слова: эмоция, эмоциональный интеллект, дети старшего дошкольного возраста, уровень развития эмоционального интеллекта.

Кіріспе

XXI ғасырдағы балаларды дамытудың басым бағыты-басқа адамдардың сезімдері мен эмоцияларына, эмоционалды мәдениетке, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас жасау қабілетіне жауап беруді қалыптастыру. Қазіргі өмір жағдайларының эмоционалдылық деңгейінің жоғарылауы өмірдің жеделдетілген қарқынымен, стресс факторларымен, релаксация мүмкіндігі болмаған кезде бәсекелестік пен жауапкершіліктің артуымен анықталады.

Мектепке дейінгі жас-бұл баланың дамуының сезімтал кезеңі, сондықтан эмоционалды интеллект мүмкіндігінше ертерек қалыптасуы керек. Эмоциялардың генетикалық тұрғыдан салынбағандығы және мектепке дейінгі тәрбие мен әлеуметтену процесінде үлкен рөл атқаратындығы маңызды болып қала береді. Нәтижесінде эмоционалды интеллекттің қалыптасуы мектепке дейінгі жастағы проблемаларды жеңуге көмектеседі және балаға өзін және өзінің «Менін», оның және басқа адамдардың эмоцияларын жақсы түсінуге көмектеседі, сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балаға эмоцияларды басқару тәсілдерімен танысуға мүмкіндік береді.

Қазіргі баланың өмірін телефон, компьютер сияқты заттарсыз елестету мүмкін емес. XXI ғасырдағы балалардың проблемасы-ересектермен де, құрдастарымен де қарым-қатынас жасау қабілетінің болмауы. Олар достарының, жолдастарының және әңгімелесушілердің сезімдері мен эмоцияларына аз жауап береді. Бірақ эмоциялар мен сезімдерсіз қоршаған әлемді толық қабылдау мүмкін емес.

Л. С. Выготский мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды дамуы мұғалімнің кәсіби қызметінің маңызды бағыттарының бірі екенін

айтты. Сондай-ақ балалардың эмоционалды дамуы мәселесі Л.С.Выготскийдің еңбектерінде атап өтілді, ол балалық шақта кез келген тәрбие мен оқу процесінің табысты болуына әсер ететін негізгі фактор баланың эмоциясы деп есептеді (Выгодский, 2012: 400-401). Қазіргі уақытта ол өзінің маңызын жойып қана қоймай, қазіргі қоғамдағы балалардың эмоционалды дамуының проблемасы ретінде өзекті болып қала береді.

Эмоция-бұл адамның психикалық өмірінің негізгі буыны, ең алдымен баланың өмірінде. Осыған байланысты, мектепке дейінгі білім берудің талаптарының бірі-мектепке дейінгі жастағы балаларда Әлеуметтік және эмоционалды интеллект, эмоционалды жауаптылық пен эмпатияны дамыту.

Сонымен, «эмоционалды интеллект» ұғымына не кіреді?! Эмоционалды интеллектке эмоцияларды түсіну, бағалау және білдіру қабілеттері, адамның эмоционалды саласы туралы білімді практикалық іс-әрекетте қолдана білу, эмоцияларды реттей білу жатады. Мұның бәрі баланың жеке басының эмоционалды және интеллектуалды өсуіне ықпал етеді (Карелина, 2017: 178).

Зерттеудің мақсаты: мектепке дейінгі білім беру ұйымы жүйесінде мектеп жасына дейінгі балаларының эмоционалды интеллектісін қалыптастырудың психологиялық жағдайларының тиімділігін теориялық және эксперименталды түрде тексеру

Зерттеу нысаны: мектеп жасына дейінгі мектеп алды даярлық топ балаларының эмоционалды интеллектісі.

Зерттеу пәні: мектеп жасына дейінгі балаларының эмоционалды интеллектісін қалыптастырудың психологиялық шарттары.

Зерттеудің міндеттері:

1. Ғылыми әдебиеттерді талдап, зерттелетін мәселенің түйінді ұғымдарының мәнін ашу: эмоция, сезімдер, интеллект, эмоционалды интеллект, мектепке дейінгі бала, мектепке дейінгі білім беру ұйымы, психологиялық шарттар.

2. Мектеп жасына дейінгі балаларының эмоционалды интеллектінің қалыптасуының табыстылығын қамтамасыз ететін түзету-дамыту сабақтарының жүйесін ұйымдастыруға ықпал ететін психологиялық шарттарды анықтау.

3. Мектеп жасына дейінгі мектеп алды даярлық топ балаларының эмоционалды интеллектінің қалыптасу деңгейлері мен құрамдастарын анықтау және сипаттау.

4. Эмоциялық интеллекттің психологиялық құрылымын ашу және мүмкіндік беретін психологиялық және диагностикалық құралдарды негіздеу, мектеп жасына дейінгі мектеп балаларында оның қалыптасу деңгейлерін анықтау.

5. Мектепке дейінгі білім беру ұйымы жүйесінде мектеп жасына дейінгі мектеп алды даярлық топ балаларының эмоционалды интеллектін қалыптастыруға арналған эксперименттік бағдарламаны әзірлеу, сынау және тиімділігін бағалау.

6. Мектепке дейінгі білім беру ұйымы мекемелерінің ата-аналары, психологтары мен педагогтары үшін эмоционалды интеллектті қалыптастыру бойынша ұсыныстар әзірлеу

Нәтижелер мен талқылама

«Эмоционалды интеллект» терминін алғаш рет Джон Майер мен Питер Саловей қолданған (Gardner, 1993: 46-51). Оның астындағы авторлар эмоцияларды қабылдау және білдіру, оларды түсіну және түсіндіру, эмоциялар мен ойларды игеру, өз эмоцияларын және басқа адамдардың эмоцияларын реттеу қабілетін түсінді.

Көптеген психологтар эмоционалды интеллектті зерттеді: И.Н. Андреева, Р. Бар-Он, Д. Гоулман, Дж. Майер, Д. Карузо, П. Саловей, Д.В. Ушаков, Д.В. Люцин және басқалар (Орме, 2000: 38-41). Балалардың өз эмоцияларын және басқа адамдардың эмоцияларын білуін Г.М. Бреслав, Е.И. Изотова, Я.З. Неверович, М.А. Нгуен, О.М. Прусакова, А.М. Щетинина және т.б.

М.А. Нгуен мектепке дейінгі жастағы эмоционалды интеллект туралы келесі түсінікті ұсынады: «баланың басқа адамға бағдарлануға, оның эмоционалды жағдайын ескеруге және осы білімге сүйене отырып, онымен қарым-қатынасты реттеуге және

туындаған мәселелерді шешудің жолдарын табуға дайындығы» (Нгуен, 2007: 4-5). Автор мектепке дейінгі жаста біз эмоционалды интеллект туралы айта алатынымызды атап көрсетеді, егер бала басқа адамға, оның эмоционалды тәжірибесіне назар аударса және сонымен бірге осы тәжірибелерге сәйкес әрекет етуге тырысады. Ата-ананың эмоциялық мәселелерді талқылауы, баладағы өзіндік эмоцияны түсінуі мен өзіндік реттеуінің дамуына себепкер бола алады. Әр отбасындағы «ашылып сөйлесудің» жиілігі мен мағынасы әртүрлі болады. Осының өзінде сандық сипаттағы жағдайдың сапалыққа ауысуында айқын көрінетін тенденция байқалады: ана қаншалықты көп өз балаларымен әрқандай сипаттағы эмоциялық күйлерді талқылайтын болса, алты жасқа келгенде мұндай ананың балалары тіпті бөтен ересектер тарапынан болатын әртүрлі эмоциялық күйлерге бейімделген болады (Goleman D, 1995: 48-55). Тек өздерінің және басқа адамдардың эмоцияларына сүйене отырып, балалар шынымен не болып жатқандығы туралы пайдалы ақпарат ала отырып, екіншісіне назар аударуды үйренеді (Нгуен, 2007: 20-23).

И.А. Пазухина атап өткендей, «кішкентай балалар көбінесе» эмоциялардың тұтқынында болады, өйткені олар әлі де өз сезімдерін басқара алмайды, бұл мінез-құлықтың импульсивтілігіне, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынастың асқынуына әкеледі.

Автор «балалар өзіміз, сондықтан баланы жағдайға сұхбаттасушының көзқарасынан қарауға үйрету маңызды. Баланы «сырттан қарауға» үйрету арқылы біз оған өзіне басқаша қарауға, өз ойларын, сезімдері мен мінез-құлқын басқаша бағалауға көмектесеміз» (Нгуен, 2007: 40-46).

Мектепке дейінгі жастағы эмоционалды интеллекттің даму проблемасын талдау:

1) тұтас жүйенің құрамдас бөлігі бола отырып, эмоцияларды түсіну қабілеті «психикалық үлгі» оның жалпы күрделілігінің логикасы бойынша дамиды;

2) эмоцияларды интеграцияланған түсіну «психикалық үлгінің» дамуымен байланысты және бес жасқа дейін қалыптасады;

3) «психикалық үлгінің» күрделенуіне байланысты мектеп жасына дейінгі балалар суреттерде өздерінің эмоцияларын да, басқа адамның эмоционалды жағдайын да еркін жеткізеді (Пазухина, 2004: 272-273).

Осылайша, мектеп жасына дейінгі жастағы балалардың эмоционалды күйлерді түсіну деңгейі жоғарылайды; экспрессияны қабылдау са-

раланады, бұл адамның тәжірибесін бағалаудың дәлдігіне әсер етеді; эмоционалды күйлерді белгілеудің белсенді және пассивті сөздігі артады. Осыған байланысты мектепке дейінгі жаста эмоционалды интеллектті дамытудың объективті алғышарттары мен мүмкіндіктері бар деген қорытынды жасауға болады.

Мектепке дейінгі жаста тұлғааралық қарым-қатынастағы танымдық процестер белсендіріледі. Бұл бала жақын адамдармен қарым-қатынас жасау, құрдастарымен ойын арқылы қарым-қатынас жасау арқылы адами қарым-қатынас дағдыларын игеретін кезең. Мұндай қарым-қатынас баланың танымдық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін эмоционалды саланың қалыптасу процесінде ерекше маңызды.

Эмоционалды интеллекттің дамуына қолайлы осы кезеңде пайдалы эмоционалды әдеттер – эмоционалды күйлерді алуға және көрсетуге байланысты дағдыларды сіңіруге болады. Осы уақыт ішінде балаларды шиеленісті жеңілдетудің және эмоцияларын басқарудың әртүрлі тәсілдерімен таныстыруға болады.

Дәл осы кезеңде алынған дағдылар адамның барлық кейінгі өміріне шешуші әсер етеді.

Ересек мектеп жасына дейінгі балалар өздерінің эмоцияларын және басқа адамдардың эмоционалды күйлерін түсінуге қабілетті; өз тәжірибелерін барабар білдіруге және реттеуге қабілетті; олардың эмоционалды мінез-құлқы мен басқалардың мінез-құлқын білуге қабілетті.

Мәселені талдау сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалды интеллекттің дамуы өзін-өзі тану тәжірибесін байытуға (өз сезімдерін тану); өзін-өзі реттеу (эмоцияларды саналы түрде реттеу); эмпатия, өзін-өзі қабылдау сезімін дамыту, сонымен қатар коммуникативті дағдыларды, өзіне деген сенімділікті, жанжалдарды шешу дағдыларын игеруге бағытталуы керек екенін көрсетті.

Мектеп жасына дейінгі мектепалды даярлық топ балаларындағы эмоционалды интеллекттің даму деңгейін бағалау үшін біз Е. И. Изотованың зерттеулеріне сүйене отырып, келесі критерийлерді қолдандық (Изотова, 2003: 163-164):

1) эмоционалды реттеудің ситуациялық ерекшеліктері (дәрежесі, ауырлық сипаты, сондай-ақ объективті және коммуникативті әрекеттердің эмоционалды бояуының барабарлығы);

2) эмоционалды реттеудің ситуациялық емес ерекшеліктері (басым эмоционалды фон, эмоционалды қатынастардың сипаты-сезімдер);

3) эмоционалды механизмдердің болуы және жұмыс істеу ерекшеліктері (экспрессивті белгілерді (мимикалық) қабылдау, эмоционалды мазмұнды түсіну, эмоцияларды сәйкестендіру, эмоцияларды вербализациялау, эмоцияларды жаңғырту).

Белгіленген критерийлерге сүйене отырып, біз мектеп жасына дейінгі мектепке даярлық топ балалардың эмоционалды интеллектінің дамуының жалпы деңгейлерін әзірледік:

– жоғары деңгей – балалар эмоционалды күйлерді барабар қабылдайды және түсінеді, эмоцияларын еркін білдіреді (мимика, пантомимика) және оларды басқарады; оларда эмоционалды тәжірибе мен эмоционалды өкілдіктердің жоғары көлемі бар, олар өздерінің және басқалардың эмоционалды күйін құруды және реттеуді біледі;

– орта деңгей – балалар эмоционалды күйлерді қабылдауда және түсінуде қиынға соғады, оларда эмоционалды күйлердің мимикалық белгілерінің ішінара локализациясы бар, эмоционалды тәжірибе мен эмоционалды көріністердің жеткіліксіз мөлшері бар, аздаған қиындықтармен олар өздерінің және басқалардың эмоционалды жағдайын қалыптастырады және реттейді;

– төмен деңгей – балалар эмоционалды күйлерді әрең қабылдайды және түсінбейді, эмоционалды күйге ерікті еліктеуде қиналады, олардың эмоционалды тәжірибесі мен эмоционалды көріністері аз, өзінің және басқалардың эмоционалды жағдайын құру және реттеуді білмейді; жоғары эмоционалды шиеленіс бар.

Зерттеу үлгісін балабақшаның мектепке дайындық тобының 30 баласы құрады, оның ішінде 12 ұл және 18 қыз. Балалардың жасы 5-6 жас. Осы үлгідегі 18 бала екінші кіші топтан бастап балабақшаға бірге барады, яғни олар төртінші жыл мектепке дейінгі білім беру бағдарламасы бойынша бірлескен білім алуда, бір-бірін жақсы біледі. 10 бала қалған үшінші жылмен бірге оқиды (балабақшаға орта топқа келді), тек 2 бала осы балалар ұжымына әлі нашар бейімделген, сондықтан осы оқу жылында басқа балабақшалардан дайындық тобына түсті.

Мектеп жасына дейінгі мектеп алды даярлық топ балаларының эмоционалды интеллектінің даму деңгейін анықтау үшін біз бірқатар әдістерді қолдандық:

– Эмоционалды сәйкестендірудің диагностикалық әдістемесі (Е. И. Изотова);

– «Мінез-құлықты бағалау» (Т. Д. Марцинковская, М. Митр);

– Бақылау процесінде баланың эмоционалды интеллектісін сараланған бағалау әдісі.

Эмоционалды сәйкестендірудің диагностикалық әдістемесінің мақсаты: мектеп жасына дейінгі балалардағы әртүрлі әдістердің эмоцияларын анықтау ерекшеліктерін, эмоционалды дамудың жеке ерекшеліктерін анықтау.

Ынталандырушы материал: пиктограммалар (әртүрлі модальділіктің эмоцияларының схемалық бейнесі), ересектер мен балалардың бет-әлпетінің әртүрлі эмоционалды көрінісі бар фотосуреттері.

Балаларға адамдардың бет-бейнелері көрсетілді, балалардың міндеті олардың көңіл-күйін анықтау және эмоцияны атау болды. Қуаныш, қайғы, ашу, қорқыныш, менсінбеу, жиіркеніш, таңдану, ұят, қызығушылық, тыныштық сияқты эмоцияларды анықтау ұсынылды. Сонымен қатар, балаларға эмоционалды күйлерді оңай тануға болатын суреттер (фотосуреттер), содан кейін эмоционалды күйлердің схемалық (пиктограммалық) бейнелері ұсынылды. Балаларға эмоциялардың схемалық бейнесін фотографиямен байланыстыру ұсынылды.

Балалар эмоцияларды атағаннан және байланыстырғаннан кейін, әр балаға әр түрлі

эмоционалды күйлерді өз бетінде бейнелеуді ұсындық.

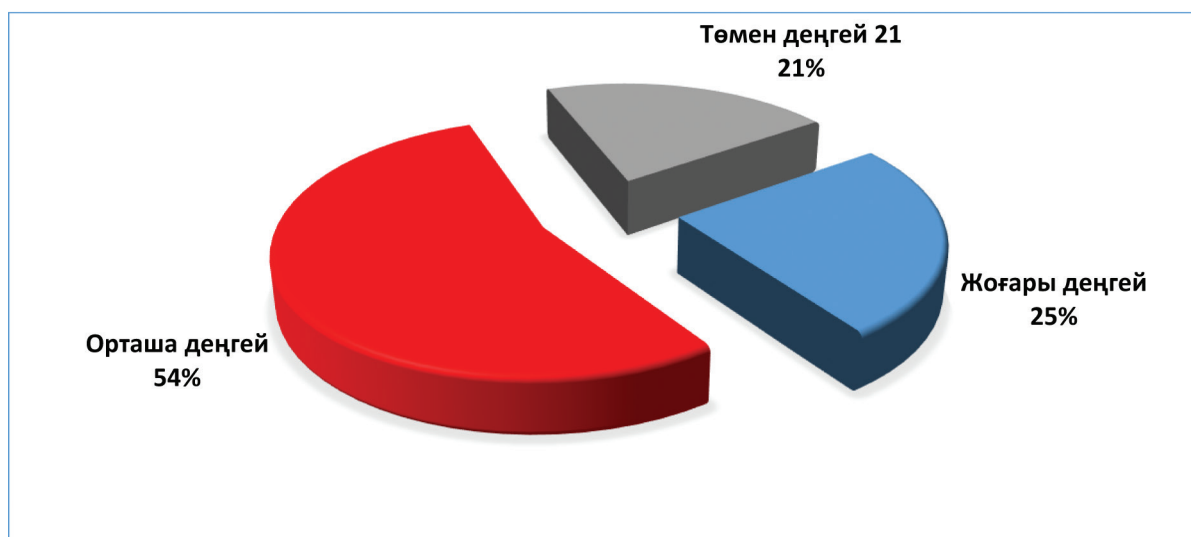
Эмоционалды сәйкестендірудің диагностикалық әдісін қолдану нәтижесінде (Е. И. Изотова) бірінші кезеңде ерте жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың экспрессияны қабылдау деңгейі анықталды.

Біз бұл әдістемеден алынған деректерді психологиялық көмек пен деңгейлік саралауды ескере отырып талдадық және келесі нәтижелерге қол жеткіздік:

балалардың 25% – экспрессияны қабылдаудың жоғары деңгейі анықталды, олар барлық 6 эмоционалды мазмұнды адекватты анықтады;

55% экспрессияны қабылдаудың орташа деңгейін көрсетті, балалар эмоционалды күйлерді анықтауда біраз қиындықтарға тап болды және көмекті пайдаланбай 4 барабар таңдауды жүзеге асырды, кейбіреулері нұсқауларды, жетекші және көмекші сұрақтарды қайталауды қажет етті;

20% – да экспрессияны қабылдаудың төмен деңгейі анықталды, балалар эмоционалды жағдайды әрең түсінді және үлкен қиындықтарға тап болды, тек 2-4 барабар таңдау жасады, ал олар тапсырманы орындау тәсілін түсіндіріп, көрнекі түрде көрсетуге мәжбүр болды.

1-сурет – Эмоционалды сәйкестендірудің диагностикалық әдісі (Е. И. Изотова) бойынша бірінші кезеңде ересек мектеп жасына дейінгі балалардың экспрессияны қабылдау деңгейлері

Екінші кезеңде эмоцияларды түсіну деңгейін анықтау қажет болды. Нәтижелерді талдау көрсеткендей: балалардың 20% – эмоцияларды түсінудің жоғары деңгейі анықталды, олар эмоционалды мазмұндағы экспрессивті белгілердің барлық 6 сәйкестігін оңай атап өтті, эмоционалды күйлерді гномдардың түсімен байланыстыруға тырысты, көмекке мұқтаж емес;

субъектілердің 50% – эмоцияларды түсінудің орташа даму деңгейі анықталды, олар 4-6 модальділік бойынша экспрессивті белгі-

лердің сәйкестігін анықтай алды, түсі әрдайым ескерілмеді және эмоционалды күйлермен байланысты болды, нұсқауларды, жетекші және көмекші сұрақтарды қайталау қажет болды; 30% – эмоцияларды түсінудің төмен деңгейі анықталды, балалар эмоцияларды түсінуде қиындықтарға тап болды. экспрессивті белгілердің барлық модальділіктер бойынша эмоционалды мазмұнға сәйкестігін анықтау үшін олар тапсырманы бірнеше рет түсіндіріп, мысалда орындау әдісін көрсетуге мәжбүр болды.

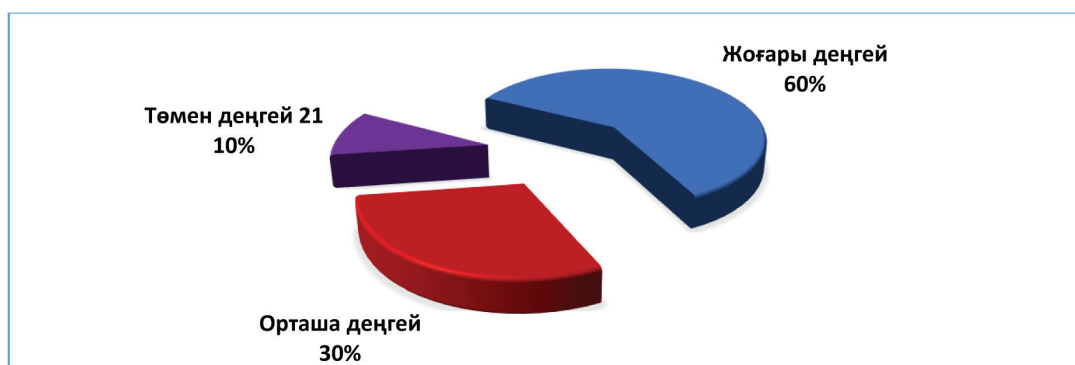

2-сурет – Эмоционалды сәйкестендірудің диагностикалық әдісі (Е. И. Изотова) бойынша бірінші кезеңде ересек мектеп жасына дейінгі балалардың эмоцияны түсіну деңгейлері

Келесі мақсат эмоционалды сәйкестендіру деңгейін анықтау болды.

Деңгейлік саралауды ескере отырып, деректерді түсіндіре отырып, біз келесі көрсеткіштерді алдық: балалардың 60% – ы эмоцияларды сәйкестендірудің жоғары даму деңгейін көрсетті, олар сұрақтарға оңай жауап берді және суреттерде бейнеленген эмоционалды жағдайларды дәл анықтады, олардың кейбіреулері

кейіпкерлер сезінуі мүмкін эмоционалды тәжірибелер туралы егжей-тегжейлі айтты; балалардың 30% – эмоцияларды сәйкестендірудің орташа деңгейі анықталды, олар экспрессивті эталонды ішінара схемалаумен 6 эмоционалды жағдайды түсіндірді, кейбіреулеріне кейіпкерлердің эмоционалды жағдайлары мен сезімдерін сипаттауда аз көмек көрсетілді. Төмен деңгей 10% анықталды.

3-сурет – Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды сәйкестендіру деңгейлері

«Мінез-құлықты бағалау» әдістемесінің көмегімен (Марцинковская, М. Митр) біз сондай-ақ мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектінің даму деңгейін анықтадық. Алынған деректерді талдай отырып, біз келесі деңгейлерді алдық:

55% – да эмоционалды интеллекттің жоғары деңгейі анықталды, бұл балалардың жауаптарында суреттерде бейнеленген кейіпкерлердің мінез-құлқы ғана бағаланады, дегенмен олардың сыртқы түрі нормаға сәйкес келмейтіні атап өтіледі, бірақ балалар мұндай көріністің негіздемесін табуға тырысады;

25% – эмоционалды интеллект дамуының орташа деңгейі анықталды, мұндай балаларда сурет кейіпкерлерінің мінез-құлқын бағалауда тұрақты артықшылықтар жоқ;

балалардың 20% - эмоционалды интеллект дамуының төмен деңгейі анықталды, олар сурет кейіпкерлерін тек сыртқы келбеті, өздерінің ұнатулары мен ұнатпаулары негізінде бағалайды.

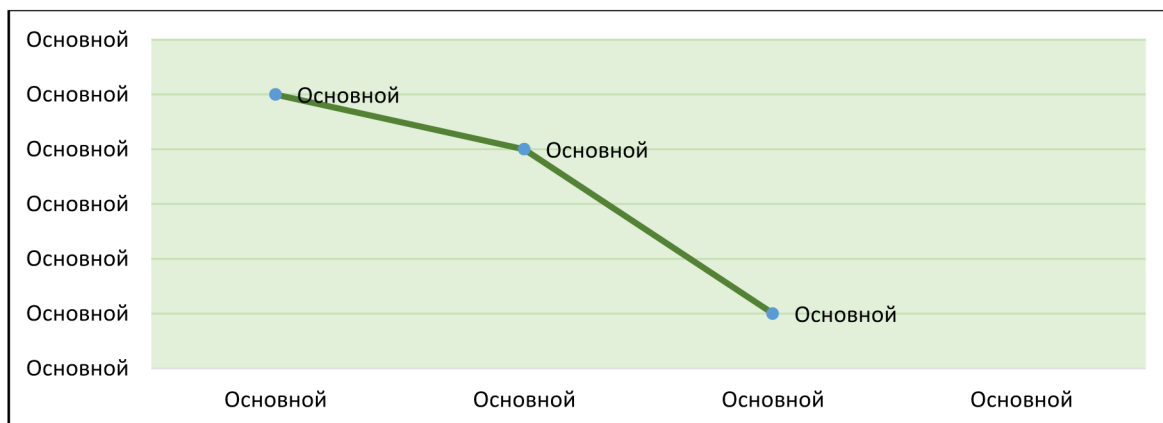
Келесі кезекте бақылау процесінде баланың эмоционалды интеллектін саралап бағалау әдісі қолданылды. Тапсырмаларды орындау

процесінде таңдамалы бақылаулар және әртүрлі жағдайларда нақты еркін әрекетте үздіксіз бақылау жүргізілді. Бұл ретте келесі көрсеткіштер ескерілді: балалардың мінез-құлқының ерекшеліктері (эмоционалды реакцияның қарапайымдылығы немесе жарқындығы, эмоционалды жағдайдың мимикадағы, пантомимикадағы, интонациялық құралдардағы көрінісі; қолданылатын коммуникативті құралдардың эмоционалды мазмұнына сәйкестігі); вербалды айтылымдар

Алынған нәтижелерді талдау көрсеткендей: сыналушылардың 50% эмоционалды интеллект дамуының жоғары деңгейіне ие болды, оларда жарқын мимикалық жауаппен үйлесімде жоғары эмоционалды сезімталдық бар;

40% эмоционалды интеллект дамуының орташа деңгейіне ие болды, балалар не болып жатқанына жеткілікті эмоционалды түрде жауап береді, бірақ мимика және пантомимиялық өрнектер ұстамды;

10% эмоционалды интеллект дамуының төмен деңгейін көрсетті, олардың эмоционалды сезімталдығы төмен, жасырын мимикалық реакция, орын алған оқиғалар оларда жұмсақ эмоциялар тудырады.

4-сурет – Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллект дамуының көрсеткіштік деңгейлері

Осылайша, барлық әдістердің нәтижелерін талдай отырып, ересек мектеп жасына дейінгі балалардың 35% – эмоциональ эмоционалды интеллект дамуының жоғары деңгейі бар екенін айта аламыз, бұл балалар эмоционалды жағдайларды барабар қабылдайды және түсінеді, эмоцияларын еркін білдіреді (мимика, пантомимика) және оларды бақылайды, эмоционалды тәжірибе мен эмоционалды көріністердің жоғары көлемі бар,

олар өздерінің және басқалардың эмоционалды жағдайын құрады және реттейді.

Балалардың 45% – да интеллект дамуының орташа деңгейі анықталды, балалар эмоционалды күйлерді қабылдау мен түсінуде қиындықтарға тап болады, оларда эмоционалды күйлердің бет-әлпет белгілері ішінара локализацияланған, эмоционалды тәжірибе мен эмоционалды көріністердің жеткіліксіз мөлшері

бар, олар өздерінің және басқалардың эмоционалды күйін құруда және реттеуде біршама қиындықтарға тап болады.

Субъектілердің 20% – да интеллект деңгейі төмен екендігі анықталды, балалар эмоционалды күйлерді әрең қабылдайды және түсінеді, эмоционалды күйлерді ерікті түрде еліктеу қиынға соғады, эмоционалды тәжірибе мен эмоционалды көріністердің аз мөлшері бар, олар өздерінің және басқалардың эмоционалды күйін қалай құруды және реттеуді білмейді; жоғары эмоционалды шиеленіс байқалады.

Алынған нәтижелер мектеп жасына дейінгі ересек жастағы балалардың эмоционалды интеллектісін және жалпы эмоционалды-мінез-құлық саласын дамытуға бағытталған түзету-дамыту бағдарламасын өзірлеу үшін пайдаланылды.

Бағдарламаның негізгі міндеттері балаларда эмоционалды күйлер туралы идеяларды, оларды ажырату және түсіну дағдыларын қалыптастыруға бағытталған; әртүрлі эмоционалды күйлерді білдіретін сөздермен танысу; өзінің және басқа біреудің эмоционалды күйін тану, атау және сипаттау қабілеттерін дамыту; дененің экспрессивті қозғалыстарын (мимика, пантомимика) практикалық меңгеру дағдылары мен дағдыларын жетілдіру; сонымен қатар танысу релаксация және өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру, бұл балалардың эмоционалды күйлерін басқару қабілетін қалыптастыруға жағдай жасайды.

Түзету-дамыту сабақтарының кешеніне ертегі терапиясы, ойын терапиясы, арт-терапия, психогимнастика енгізілді.

Біздің бақылауларымыз және қайта диагностикалауымыз жүргізілген түзету жұмыстарының тиімділігін растады. Мектеп жасына дейінгі ересек балаларда эмоционалды интеллекттің дамуында оң динамика анықталды: балалардың 70% – ы эмоционалды интеллекттің жоғары даму деңгейін көрсетті, 25% – ы орташа деңгей, 5% – ы төмен деңгейлік көрсеткішке түсті.

Т. Вилкоксон критерийінің көмегімен сабақтарға дейін және одан кейін айырмашылықтардың маңыздылығына талдау жасалды.

Алынған статистикалық мәліметтерге сүйеніп отырып, біз өзірлеген, мектеп жасына дейінгі

балалардың эмоционалды интеллектісін дамытуға бағытталған бағдарлама өте тиімді деп қорытынды жасауға болады.

Эмоционалды интеллект деңгейі төмен балаларға қосымша жеке сабақтар және эмоционалды сферасын дамытуға және эмоционалды интеллект деңгейін арттыруға ықпал ететін ұсыныстар ұсынылды.

Қорытынды

Біз «Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін қалыптастыру деңгейін диагностикалау» тақырыбын зерттедік. Психологиядағы эмоционалды интеллектті зерттеудің теориялық тәсілдері зерттеледі және диагностикалау мақсатында зерттеу жүргізілді. Бұл құбылысты басқаша түсіну бар, ғалымдар эмоционалды интеллект құрылымының әртүрлі нұсқаларын, сондай-ақ оны өлшеудің әртүрлі нұсқаларын ұсынады. Дегенмен, эмоционалды интеллект сияқты күрделі және екіұшты құбылысқа көзқарастардың әртүрлілігімен олардың әрқайсысының өзіндік күшті және әлсіз жақтары бар.

Кейбір зерттеушілер бүгінгі таңда эмоционалды интеллект түсінігінің анық еместігі мен нақтыланбауынан тұратын «эмоционалды интеллект теорияларының көптігі» мәселесі бар екенін атап өтеді. Сондай-ақ психологияның қазіргі даму кезеңінде мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісінің үлгілері іс жүзінде жоқ екенін атап өткен жөн. Эмпирикалық зерттеу нәтижелері мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісінің даму деңгейі орташа және төмен екендігін көрсетті. Түзету-дамыту сабақтарының бағдарламасы құрылып, өткізілді және ол оң нәтиже беретіндігін көрсетті.

Осылайша, мектеп жасына дейінгі мектеп балды даярлық топ балаларының эмоционалды интеллектін қалыптастыру үшін әртүрлі эмоционалды күйлерді білдіру, басқалардың эмоцияларын анықтау және түсіну, сондай-ақ мимикаларды дамыту үшін арнайы ұйымдастырылған сабақтарды жүйелі түрде өткізу, пантомимика және қимыл-қозғалыстың мәнерлілігі, байланыстырып сөйлеу дағдыларын дамыту қажет деп қорытындылаймыз.

Әдебиеттер

- Выготский Л.С. Учение об эмоциях. – М.: 2012. – 401 с.
- Gardner H. Multiple intelligences: The theory in practice. – Y.: Basic Books, 1993.
- Goleman D. Emotional intelligence. – Y.: Bantam Books, 1995.
- Дифференциальная психология: На пересечении европейских, российских и американских традиций. – М.: Смысл; PerSe, 2000.
- Зимняя И. А. Педагогическая психология. – М., 1999. – С.203-205с.
- Изард К. Э. Психология эмоций. – Питер, 2013. – 280 с
- Изотова Е.И. Особенности идентификации эмоций у детей дошкольного возраста. – М.: 2003. – 163-164 с.
- Карелина И. О. Развитие понимания эмоций в период дошкольного детства. – Прага: 2017. – 178 с.
- Mayer J.D., Salovey, Caruso D. Emotional intelligence: Theory, findings, and implications // *Psychol. Inq.* – 2004. – V. 15. – № 3. – P. 197-215.
- Нгуен М.А. Психологические предпосылки возникновения эмоционального интеллекта в старшем дошкольном возрасте // *Культурно-историческая психология.* – 2007. – №3. – С. 46-51.
- Нгуен М.А. Развитие эмоционального интеллекта // *Ребенок в детском саду.* – 2004. – № 5.– С. 80-87.
- Ольшанникова А.Е. Эмоции и воспитание. – М.: 1983. – 80 с.
- Орме Г. Эмоциональное мышление как инструмент достижения успеха. – М.: КСП, 2000.
- Пазухина И.А. Давай познакомимся! Тренинговое развитие и коррекция эмоционального мира дошкольников 4 – 6 лет: – СПб.: 2004. – 272 с.
- Salovey, Mayer J.D. Emotional intelligence//*Imagination, Cognition and Personality.* – 1990. – № 9. – P. 185–211.

References

- Gardner H. (1993) Multiple intelligences: The theory in practice. Y.: Basic Books, pp.97-98.
- Goleman D. (1995) Emotional intelligence. –Y.: Bantam Books, pp 38.
- Mayer J.D., Salovey , Caruso D. (2004)Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychol. Inq.* vol. 15, no 3, pp. 197-215.
- Salovey, Mayer J.D. (1990) Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, no 9, pp. 185–211.
- Vygotskij L.S.(2012) Uchenie ob ehmotiyakh [Vygotsky L.S. The doctrine of emotions]. M., pp. 401-402. (in Russian)
- Zimnyaya I. A.(1999) Pedagogicheskaya psixologiya [Educational psychology].– M., pp. 203-205. (in Russian)
- I.A. Pazuxina. (2004) Davaj poznakomimsya! Treningovoe razvitie i korrekciya e`mocional`nogo mira doshkol`nikov 4 – 6 let: [Let's get acquainted! Training development and correction of the emotional world of preschoolers 4 – 6 years old]. SPB.: pp 272. (in Russian)
- Izard K. E.(2013) Psixologiya e`mocii [Psychology of emotions]. Piter, pp. 280. (in Russian)
- Izotova E.I. (2003) Osobennosti identifikacii e`mocij u detej doshkol`nogo vozrasta [Features of emotion identification in preschool children].M., pp 163-164. (in Russian)
- Karelina I.O. (2017) Razvitie ponimaniya e`mocij v period doshkol`nogo detstva[Developing an understanding of emotions during preschool childhood]. Praga, pp. 178. (in Russian)
- Nguen M.A. (2007) Psixologicheskie predposy`lki vzniknovenie e`mocional`nogo intellekta v starshem doshkol`nom vozraste [Psychological prerequisites the emergence of emotional intelligence in the senior preschool age]. *Kul`turno-istoricheskaya psixologiya.* Journal a child in kindergarten, no 3, pp. 46-51. (in Russian)
- Nguen M.A. (2004) Razvitie e`mocional`nogo intellekta [Development of emotional intelligence]. *Rebenok v detskom sadu*, no 5, pp. 80-87. (in Russian)
- Ol`shannikova A.E.(1983) E`mocii i vospitanie.[Emotions and education]. M., pp. 80. (in Russian)
- Orme G. E` ( 2000) mocional`noe my`shlenie kak instrument dostizheniya uspexa. [Emotional thinking as a tool for achieving success]. M., pp. 305-309 (in Russian)